

Відгук

офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора Олександра Григоровича Астаф'єва на дисертацію Марії Реутової «Драматургія Юрія Косача в контексті літератури української еміграції», висунуту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література (Київський університет імені Бориса Грінченка. – Київ, 2018)

Дисертація Марії Реутової – перше системне цілісне дослідження драматичної творчості Юрія Косача, талановитого українського поета, драматурга, прозаїка, переконаного європейста, одного з активних організаторів мистецького життя повоєнної еміграції.

Драматургічний доробок письменника розглянуто на тлі широкої картини еволюції і становлення української еміграційної літератури, зокрема драматургії. Звісно, художні здобутки української еміграції – це панорамна картина, яка складається з багатьох широких мазків, ліній, тонів, ескізів, і головна проблема тут у тому, що не всі тексти, написані на чужині, у важких умовах поневіряння, видані, чи ті, що досі перебувають у рукописах, доступні тут в Україні. Звісно, українське літературознавство, як еміграційне (Г. Грабович, В. Державин, І. Качуровський, Г. Костюк, Ю. Лавріненко, Яр Славутич, М. Р. Стех, Ю. Шевельов та ін.), так і материкове (В. Агеєва, М. Балаклицький, М. Ільницький, Ю. Ковалів, Н. Лисенко-Ковальова, Ю. Мариненко, С. Павличко, Ф. Погребенник, Р. Радишевський, М. Сподарець, А. Уліщенко, С. Хороб, С. Антонович, А. Ращенко та ін.) намагалося і намагається заповнити цю прогалину, однак ці потуги спорадичні і не мають системного характеру. Це стосується і драматургії Юрія Косача, більшість творів яких написана у США і зберігається в архіві ВУАН, у приватних колекціях українських театрознавців Віри Левицької та Валер'яна Ревуцького, деякі з них в українській періодиці опублікували Марко Роберт Стех.

Тому, як бачимо, тема актуальна, вкрай важлива для нашого часу і вона відповідає найважливішим потребам сучасності, пов'язана із пріоритетним напрямком розвитку літературознавства – потребою звести в єдиний літературний процес і материкові, і еміграційні здобутки українських письменників. Не кажучи вже про те, що давно назріла необхідність увести в науковий обіг драматургічні твори Юрія Косача («Скорбна симфонія», «Кортез і безталанна», «Облога», «Марш Чернігівського полку», «Дійство про Юрія-Переможця»), з'ясувати їх у процесі руху (автор – аудиторія – задум – текст), встановити їх джерела, експериментальну основу, як вона узгоджувалася із загальними тенденціями розвитку української еміграційної літератури, як на його твори реагувала критика і, зрештою, як у його творах переплітаються біографія і географія, як вони корелюють з українською літературною традицією та владним поступом модернізму і його найрізноманітніших течій.

Дисертацію виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії української і світової літератури філологічного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса «Поетика літературно-художнього твору: теоретична, онтологічна, функціональна, інтермедіальна» (номер

державної реєстрації 0118U001041). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Донецького національного університету (протокол № 2 від 2 березня 2015 р.) та схвалено на засіданні бюро Наукової ради з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (протокол № 1 від 12 травня 2015 р.).

Марія Реутова ставить собі за мету з'ясувати контекстуальне тло драматургічних творів Юрія Косача, бо у знаковому втіленні текстової даності, вважає вона, помітні соціокультурні, релігійні, ідеологічні, естетичні, біографічні «голоси» і вони так чи інакше складають поліфонічну гармонію структурних елементів і неминуче впливають на проблемно-тематичний, зображенально-предметний, образно-стильовий рівні твору та його поетику.

І тут помічаємо цілу сув'язь дрібніших завдань, які ставить перед собою дослідниця: з'ясувати особливості критичної рецепції української еміграційної драматургії в Україні і поза нею, виявити сліди автобіографізму у драмах письменника, дослідити, як він втілює ідеї екзистенціалізму та форманти «театру абсурду», наскільки в нього виражена самоідентичність, як видозмінюються художня правда, яким є інтертекст його творів та інше.

За об'єкт дослідження обрано драматургічні твори Ю. Косача «Скорбна симфонія», «Кортез і безталанна», «Марш Чернігівського полку», «Облога», «Дійство про Юрія-Переможця», а також, як паралелі до його драм, окремі твори Л. Коваленко, І. Костецького, І. Чолгана, А. Юриняка.

Предметом дослідження, зазначає дослідниця, «є проблемна, образно-смислова й художня своєрідність драматичної творчості Ю. Косача в контексті драматургії української діаспори».

Методологічний інструментарій дисертації вбирає в себе культурно-історичний, компаративний, біографічний, психологічний методи, ідеї філософів-екзистенціалістів (А. Камю, Ж.-П. Сартра), психоаналітиків (К.-Г. Юнга, З. Фройда).

Дослідниця спирається на результати і висновки праць українських і зарубіжних літературознавців, у яких розглянуто специфіку драми як роду літератури, її жанрових та художніх особливостей, проблему контекстуального дослідження літератури, студії з поетики автобіографізму, безпосередні наукові розвідки про творчість Ю. Косача.

Не викликає сумніву новизна одержаних результатів: уперше введено драми письменника в контекст української еміграційної драматургії, з'ясовано проблему самоідентифікації та духовних констант рідного простору, художнє втілення екзистенційних мотивів самотності, відчуження, абсурдності життя, обґрунтовано поглиблений психологізм творів, виявлено своєрідність авторського мислення, новаторські тенденції у творчій практиці Ю. Косача.

Якщо говорити про практичне значення роботи, то матеріали дисертації можуть бути використані для розширення й оновлення програм з історії української еміграційної літератури ХХ ст., при читанні курсів лекцій в університетах, написанні монографій та укладанні підручників, навчальних посібників з теорії та історії літератури, фахових видань інформативно-довідкового характеру; окремі розроблені проблеми можуть бути включені до програм спецкурсів і спецсемінарів.

У структурному відношенні дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів з окремими підрозділами, висновків, списку використаних джерел (279 позицій), додатку. Загальний обсяг дисертації становить 213 сторінок, із них – 186 сторінок основного тексту.

У першому розділі «Проблема контекстуального дослідження літератури» з'ясовано, що таке літературний, авторський і біографічний контексти, окреслено їх рівні, вказано на важливу роль у творі психоаналітичного та історичного контекстів.

Фабулярний шар другого розділу – літературознавча інтерпретація драматургії еміграційних письменників, проблемно-тематичні домінанти, аспекти поетики в теоретичному висвітленні.

Докладного обґрунтування вимагав від дисертантки другий розділ, де проаналізовано біографічний контекст творів Ю.Косача та його екзистенційне тло, зокрема автопсихологічні мотиви у драмі «Кортез і безталанна», за якими стоять мотиви самотності, страждання, вибору та свободи, а також психобіографія автора, інтелектуальні й духовні колізії у драмі «Скорбна симфонія», форманти «театру абсурду» й специфіка художнього втілення концепції абсурду.

Животрепетні проблеми складають основу третього розділу, який присвячений історичному контексту драматичних творів Юрія Косача, де розглянуто українську візію декабристського руху в історичній драмі «Марш Чернігівського полку», художню трансформацію історичної правди у драматичній поемі «Облога».

Найвагомішим мені видається четвертий розділ, де здійснено інтертекстуальний аналіз драми «Дійство про Юрія-Переможця», з'ясовано номінативний аспект авторської стратегії діалогізму, проаналізовано барокові ремінісценції й окремі міфологічні образи, що були присутні ще в шкільних драмах різдвяного і велиcodнього циклу, драмах-міраклях, драмах-мораліте, про що писав свого часу Володимир Резанов і видав 5-томну антологію цих текстів. Дисертантика вичерпно проаналізувала ознаки інтертекстуальної поетики – заголовки-алюзії, алегорії, транзитні герої і образи, ремінісценції, цитати.

Добре враження складає робота Марії Реутової з текстами, глибоке відчуття їх фактури, взаємозв'язків, переходів, залежність від зовнішніх «поштовхів», часто цитовані фрагменти, діалоги, вони генерують смислові імпульси дисертації, «перемішування молекул», взаємне уподібнення структур і форм, наприклад, таких творів, як «Картез і безталанна», с.63-38, 71-72, 95-98, 100-110; «Скорбна симфонія», с.78-83; «Марш Чернігівського полку», с.121-132; «Дійство про Юрія Переможця», с.150-155, 156-162, 166-168 та ін.

У висновках чітко викладено результати дослідження відповідно до поставлених завдань.

Взагалі-то дисертація Марії Реутової є завершеним дослідженням, вона написана на одному диханні й ще раз засвідчує, що драматургічний доробок Юрія Косача входить у наш час живим і повним неминучого значення.

Тепер недоліки, побажання, рекомендації.

1. Проблема, сформульована в назві дисертації, поставлена надто широко: «Драматургія Юрія Косача в контексті літератури української еміграції»; цей

контекст неохопний, тут варто було дотриматися тієї формули, яка зафіксована в українській анотації: «Дисертація є першим цілісним дослідженням драматургічної творчості Юрія Косача в літературному контексті драматургії української діаспори».

2. Під рубрикою «Наукова новизна» дослідниця пише про «залучення значного масиву маловідомих творів, архівних матеріалів» (Автореферат, с.3, дисерт., с.2). У дисертації є згадки про архів ВУАН у Нью-Йорку і приватні архіви, та нема на фонди, справи, сторінки. Відомо, що частина фонду Юрія Косача вкраплена в архів Дмитра Донцова, матеріали якого зберігаються у Львівській національній науковій бібліотеці імені Василя Стефаника, де містяться листи Юрія Косача до різних адресатів, зокрема і Дмитра Донцова, оригінали творів, надіслані до «Вісника», коректури, матеріали судових справ, коли він належав до організацій «Партія українських державних націоналістів», «Чорноморці»; ще частина архівів передана до Музею-садиби Лесі Українки в Колодяжному, інші матеріали зберігаються у Державному архіві Волинської області, зокрема матеріали у справі слідства щодо його причетності до УВО, в Архіві нових актів у Варшаві і т.д. Прикро, що ці матеріали не залучені до тексту. Використання «архівних матеріалів» дисеранткою, по суті, зводиться до користування тими творами, які на основі архіву ВУАН у Нью-Йорку і приватних архівів опублікував Марко Роберт Стех.

3. Упущен львівський період, зокрема вісниківський, у житті і творчості Юрія Косача, зв'язок письменника з Дмитром Донцовым, участь у «Літературно-науковому віснику», де він у 1928-1929 роках надрукував 11 поетичних і прозових подач. А головне, що цей період помітно вплинув на його свідомість, зробив із нього, як він зізнавався сам, «націоналіста», без чого не з'явилося б, скажімо, такого геніального есею, як «На варті нації» (том майже на 500 сторінок). Якщо говорити про львівський період, то було сподівання на паралелі між його повістю «Сонце в Чигирині» на тему декабристського руху і драмою «Марш Чернігівського полку» (підрозділ 3.1 «Українська візія декабристського руху в історичній драмі «Марш Чернігівського полку»), однак дисерантка слушно зауважує на сторінці 119 дисертації, що побачила світ тільки перша частина повісті, тому тут повноцінної паралелі бути не може.

4. Чомусь лише побіжно згадано на с.140 ім'я одного з авторитетних дослідників творчості Юрія Косача Ростислава Радишевського, щоправда, його монографія «Юрій Косач. Література як голос нації» (2018), в якій один із розділів присвячений драматургії письменника, могла і не потрапити на очі Марії Реутової, однак цей учений творчість Косача досліджує давно, є в нього розвідки, які безпосередньо стосуються проблематики, порушені в дисертації, напр., «Драматургічні виміри Юрія Косача на перехресті епох» («Студії з україністики», 2016, вип.XVI), він є упорядником тритомного видання «Історичні твори» Юрія Косача (К., 2016, його ж передмова і примітки), він упорядкував і видав і прокоментував його есей «На варті нації» з великим вступним біографічним нарисом (див. мою рецензію на сайті «Золота пектораль», 2017, 25 листопада; також у журналі «Слово і час», 2018, №2), написав низку передмов – до романів «Рубікон Хмельницького» (2010), «Володарка Понтиди» (2015), «День гніву» (2016), статей, наприклад, «Юрій Косач як автор «Польсько-українського бюллетеня» (2010),

«Українська ідентичність у романі «Сузір'я лебедя» (2017), «Національний контекст у повісті «Еней і життя інших» Юрія Косача (2017).

5. При обserвації тих чи інших проблем не завжди врахована найновіша література. Наприклад, пишучи про національну ідентичність на стор. 74, авторка посилається на праці Дж.Локка, Д.Г'юма, Канта, Еріксона, а найновіші, навіть ті, що перекладені українською мовою, сюди не потрапили, напр.: Ева Томпсон «Трубадури імперії» (2008), Ентоні Сміт «Нації та націоналізм у глобальну епоху» (2009), «Глобальні модерності» за ред. Майка Фезерстоуна та ін., 2013; а в них якраз найпереконливіше показано трансформації і виродження національної ідентичності у ХХ ст. Цікава проблема Україна – Сарматія: на стор. 165 дисерантка пише про колорит барокової Європи XVII ст. і згадує, що письменник змальовував Україну-Сарматію. Юрій Косач, судячи з його есею «На варті нації» й інших творів, про Сарматію знав майже все, наші сучасники – не знають нічого. Тут доречно було б посплатися на монографію Р.Радишевського «Українсько-польське пограниччя, сарматизм, бароко, діалог культур» (2009).

6. Ще скажу кілька слів про аналіз образів Богдана та Тимоша Хмельницьких (с.137-143), вони в дисертації дещо схематичні, їх джерела і значення для української літератури на тлі одвертих фальсифікацій радянських письменників розкриті поверхово. Це при тому, що дослідниця висловлює переконливі припущення, що Юрій Косач читав «Синопсис» Гізеля, знав праці Крип'якевича про Хмельниччину. Висловлена цікава думка про зв'язок драми «Облога» з його ж таки оповіданням «Талісман» на с.139 та ін. Тут може бути ще кілька нових поворотів теми: у «На варті нації» він називає ще деякі джерела образу: літописи Григорія Граб'янки, Самійла Величка, Самовидця, Йоакима Єрлича, драму «Милостъ божія», у ній виведено образ Хмельницького, досвід поетів української школи, які творили позитивний образ гетьманів на Волині, Тимка Падури, він, як пише Косач, «розпочав культ Мазепи», Тимона Забровського, його епопея «Богдан Хмельницький». Про Хмельниччину у творах представників «української школи» пише Володимир Гнатюк у монографії «Українсько-польська правобережна література» (2008). Тут є ще одна проблема: навмисне спотворення образу гетьмана радянською літературою, вона розкрита у книзі Сергія Єкельчика «Імперія пам'яті: Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві» (2008).

7. І деякі дрібні зауваження щодо написання прізвищ (напр., Іонеско – на ст.32 і Йонеско на ст.36: М.Стех – с.33 і М.Р.Стех – С.61), відмінювання прізвищ (у кількох місцях у родовому відмінку Ортега-і-Гассета, с. 20, хоча треба Ортеги-і-Гассета; на с.20 – Ортега-і-Гассет, а на с.95 – Ортега-і-Гасет); на с.45 – Й.Ф.Шіллер і Й.Гете, хоча відповідно треба і Й.Ф.Шиллер і Й.В.Гете, потребу писати псевдоніми (В.Вовк – с.47, І.Костецький – с.59) не скорочено, а повністю.

Висновки щодо відповідності дисертації встановленим нормам.

Дисертація належним чином апробована, ідеї і ключові положення дисертації висвітлено в доповідях на 8 міжнародних і всеукраїнських конференціях, викладено в 16 статтях, опублікованих без участі співавторів, із них 8 – у вітчизняних фахових виданнях, 1 – в іноземному виданні, 7 – в інших наукових виданнях.

Висловлені зауваження та поради не применшують значення дисертації. Робота є самостійним завершеним дослідженням, обґрунтування наукових положень, їх достовірність і новизна не викликають сумніву, а отримані результати є суттєвими для розвитку сучасного літературознавства.

Дисертація Марії Реутової «Драматургія Юрія Косача в контексті літератури української еміграції» виконана на високому науковому рівні і відповідає спеціальності 10.01.01 – українська література і профілю спеціалізованої вченості ради Д 26.133.03, вимогам, сформульованим у п.п. 9, 11-13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року, №656).

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор
кафедри історії української літератури,
теорії літератури і літературної творчості
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

О. Г. Астаф'єв

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР НДЧ
КАРАУЛЬНА Н. В.
06.03

